

מחשבות על הדרכה

ארכיאולוגיה וקרימינולוגיה או - אגטה כריסטי כמשל

אפשר להבין בקלות מדוע הפכה הספרות הבלשית, שהיא ספרות יחסית חדשה אשר התפתחה מאמצע המאה ה-19, לז'אנר פופולארי מאוד. בלשים אחדים הפכו לגיבורי תרבות של ממש, כמו שרלוק הולמס בעל השכל החריף. נראה שהולמס הוא הבלש הידוע ביותר בעולם, על אף שדמותו אינה אלא פרי דמיונו של הסופר סר ארתור קונן דויל. העובדה שרבים ראו בבלש דמות ממשית, ואפילו כתבו לו מכתבים או ביקשו לראות את ביתו ברחוב בייקר שבלונדון (1), מוכיחה את העניין הרב שחוקר חכם יכול לעורר בציבור הרחב. מעניין לציין, שיותר מכל ניתן הולמס ביכולת להסיק מסקנות לא צפויות מפרטים לכאורה שוליים ולא רלוונטיים. והרי זאת בדיוק חכמתו של הארכיאולוג, המסוגל להסיק מסקנות על חיי האדם בתקופות קדומות בעזרת השרידים המועטים שנתגלו בשטח.

גם בתחום הארכיאולוגיה נדמה שהדמות המפורסמת ביותר היא דמיונית, הלא היא אינדיאנה ג'ונס! עלילותיו של הארכיאולוג ההרפתקן, תחת שרביטו של הבמאי הנודע סטיבן שפילברג, גרמו לציבורים נרחבים לראות את הארכיאולוגיה כמקצוע מרתק, המשלב מדע והרפתקאות.

להדריך ארכיאולוגיה בצורה בלשית, פירושו להשתמש באותן תבולות ספרותיות של הז'אנר הבלשי. להתחיל מתעלומה לא פתורה, לתאר את "הגיבור" הארכיאולוג המתחקה אחר החידה, להתקדם יחד איתו בעבודתו המקצועית של חיפוש נתונים ושרידים מהשטח, ולהגיע יחד אל הפתרון לאחר תהליך של חקירה הגיונית ולעתים מפתיעה.

דוגמה להדרכה בלשית - ב'רובע ההרודיאני'
אתר ארכיאולוגי חשוב בירושלים הוא רובע הבתים ה"מפוארים" מסוף תקופת בית השני, הנמצא מתחת ל"שיבת הכותל". אמנם היה רובע זה מקום מגוריהם של אנשי האריסטוקרטיה, אך השרידים, בעיקר בבית הראשון שבכניסה לאתר - הוא 'הבית המערבי' - אינם מרשימים במיוחד את המבקרים. הצעתנו היא להדריך בצורה בלשית: "לאחר מלחמת ששת הימים ב-1967, ביקשו ארכיאולוגים לנצל את הודמנות הפז שנוצרה עם שחרורה של העיר העתיקה

ארכיאולוג ובלש - חד הם!

לא תמיד קל להדריך באתרים ארכיאולוגיים. לרבים מן המטיילים קשה להתחבר לאבנים דוממות, במיוחד בארצנו הדלה בשרידים מרשימים. עבורם אין הארכיאולוגיה אלא עיסוק לימשוגעים לדבר בלבד, האוהבים לנבור באדמה אתר שרידי העבר. וזכורה האמירה העוקצנית ש"אין הארכיאולוגיה אלא המדע של האשפה...!"! מה ניתן לעשות כדי להדריך באתר ארכיאולוגי בצורה מרתקת? כאשר באים להדריך על התגליות ועל חשיבותן המדעית יש מקום לתאר את "הראש" של הארכיאולוג ולהשוות אותו עם זה של הבלש. תפקידו של הבלש הוא לפענח תעלומה בעזרת נתונים וסימנים אשר השאירו הפושעים בזירת הפשע. מבחינת רבות, גם הארכיאולוג פועל בשיטה זהה. בעזרת השרידים אשר השאירו הקדמונים בשטח הוא מנסה לשחזר את צורות החיים בתקופות הקדומות ולהבין את מניעיהם ואת דרכי התמודדותם של בני האדם עם תנאי הסביבה. הן הארכיאולוג והן איש המשטרה מפעילים את האינטואיציה ואת ההיגיון שלהם כדי לפענח את התעלומות העומדות לפניהם.¹

להדריך בצורה בלשית

ההשוואה בין שני המקצועות עשויה להוביל למסקנה מעניינת באשר לצורת ההדרכה באתרים ארכיאולוגיים. אם נקבל את ההנחה שהספרות הבלשית היא ז'אנר ספרותי המרתק את הקורא, ניתן להניח שהדרכה באתר ארכיאולוגי בצורה של סיפור בלשי תוכל גם היא לרתק את המטיילים. מה הם היסודות של הכתיבה הבלשית? ומה הן התבולות הספרותיות שהסופר משתמש בהן? ראשית כל, שמירת המתח עד הרגע האחרון. היכולת לרתק את הקורא תלויה ביכולת לשמור על סקרנותו. הרומן הבלשי כתוב בצורה כזו, שהוא משאיר הקורא בחוסר ידיעה, המגביר את הרצון להמשיך ולקרוא עד לפענוח התעלומה. תחבולה ספרותית נוספת של הספרות הבלשית היא ההתקדמות בחקירה השפע יחד עם הבלש עצמו. בשיטה הזו מהווים הקורא והבלש יחידה אחת, כשהקורא 'נכנס' לראש של חוקר, חי איתו ודרכו את החקירה, על אכזבותיה והצלחותיה.

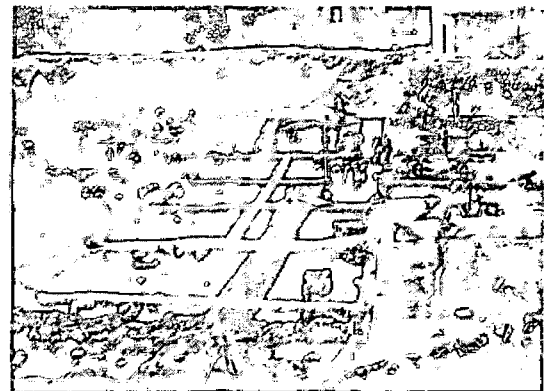

יידועי שם, הם החוקר הבלגי הרקול פוארו והקשישה האנגלייה מיס מרפל. פרט לא כל-כך ידוע מהביוגרפיה של כריסטי הוא שהסופרת אהדה מאוד את מקצוע הארכיאולוגיה. בעלה השני היה הארכיאולוג הבריטי הנודע סר מקס מלווין (Sir Max Mallowan), אשר חפר באור, עירו של אברהם אבינו, ובמיוחד בנימרוז שבמסופוטמיה, שהייתה מרכז צבאי של הממלכה האשורית במאה התשיעית לפני הספירה. על אף התנאים הקשים ששררו באתרי החפירות, התלוותה כריסטי לבעלה בסוריה ובעיראק, והשתתפה בצורה פעילה בעבודות החפירה, בין היתר בצילום התגליות. אין ספק שהמפגש הבלתי אמצעי עם המזרח וההתעניינות המשפחתית בארכיאולוגיה השפיעו על יצירתה הספרותית. הנופים של הארצות במזרח והאנשים שפגשה במסעות היוו חומר גלם בידיה של היוצרת. לדוגמה, מבין רומניה הידועים אשר זכו לעיבוד קולנועי זכור אחד אשר קשור למסעות הסופרת למזרח: "רצח באוריינט אקספרס". רכבת ה"אוריינט אקספרס" הייתה מזבילה את הנוסעים מלונדון ועד קונסטנטינופול. נסיעת ההמשך לבגדאד הייתה ברכבת ה"טאורוס אקספרס". בחורף של שנת 1932 חזרה כריסטי מנינווה לאנגליה. בגלל שטפנות מעל מסילות ברזל בין תורכיה ליוון, נתקעה רכבת הטרנס-אירופאית במשך ימים אחדים. האירוע הזה היווה את הרקע לעלילת הרומן הנודע. האירוע הנוסף אשר השפיע על כתיבת העלילה היה החטיפה והרצח של התינוק של הטייס המהולל צ'ארלס לינדברג, ראשון החוצים את האוקיינוס האטלנטי בטיסת יחיד. הרומן הוקדש לבעל, מקס.

רומן נוסף אשר גם הוא זכה לגרסאות קולנועיות אחדות הוא "מוות על הנילוס". הרקע לספר הוא הפלגת כריסטי ובעלה על הנילוס ב-1933. שני ספרים אלה אינם היחידים המשלבים את הארכיאולוגיה ואת ההתעניינות במזרח כרקע לעלילה בלשית. עלילת הספר "פגישה עם המוות" מתרחשת בעיר הנבטים הקדומה פטרה. הספר נכתב בעקבות ביקור של כריסטי ובעלה בעבר הירדן. בשלושת הספרים האלה מככב הבלש הבלגי היהיר הרקול פוארו, אשר ידע "להפעיל את תאי המוח האפורים שלו" בפתרון הגיוני של מקרי הרצח.

העלילה ב"המוות אינו הסוף" סובבת סביב פולחן המתים במצרים העתיקה, והיא מתבססת על חשיפת מכתבים בקבר מצרי, המכילים הנחיות של אחד

ולחפור ברובע היהודי. אמנם הייתה זאת מגמה מנוגדת לאלה שביקשו לבנות מיד ברובע, מאבק של "עבר" מול "הווה", והפשרה שהושגה הייתה "חפירה בצד פיתוח". ואכן, פרופ' נתן אביגד החל לחפור במקום הזה, והוא גילה שרידים של בתים מתקופת בית שני. כשאנחנו מבקרים באתר, אפשר לומר שאנו הופכים למעין בלשי משטרה. על-פי התנאים אשר השאירו הדיירים בביתם לפני אלפי שנים, עלינו לדעת מי הם היו. האם עשירים או שמא עניים? מה היה מקצועם? ומה היה חשוב להם? האים נוכל לדעת איך התנהלו חייהם היומיומיים? והאם השרידים יסבירו לנו מה היה סופם של הדיירים?.... נתחיל בבית הראשון שנתגלה. התנאים הם כאלו (מזבן שיש להראות את השרידים תוך כדי הסבר): בורות מים, פספס יפה, אמבטיה, מקוואות, מדרגות, מדרגות המובילות לקומה עלינה. מה נוכל לומר על הדיירים?.... מזבן שלא נוכל במסגרת קצרה זו להמשיך את מערך ההדרכה, אך נדמה שיש בפתיה הזה כדי לאפיין רוחה של ההדרכה הבלשית. כך יכול המדריך להתקדם עם קבוצתו מבית לבית ברובע ההרודיאני, כשכל תחנה עוד פרט מעניין על תעלומת הדיירים הקדמונים, אשר השתייכו לאריסטוקרטיה הכוהנית הירושלמית, ואפילו היו, אולי, מבני משפחת הכהנים הגדולים.

ראשית החפירות בשטח א' (1969). כאן נתגלתה החומה הישראלית

אגאטה כריסטי כמשל

הקשר בין הארכיאולוגיה לקרימינולוגיה עולה, בין היתר, מדמותה המרתקת של הסופרת הבריטית הגדולה אגאטה כריסטי.² כריסטי חיברה למעלה משבעים רומנים בלשיים, שנמכרו ביותר ממיליארד ספרים בשפה האנגלית ותורגמו בקרוב לחמישים שפות. שניים מבין חוקריה הספרותיים הפכו לגיבורים

ונסיים עם אחת האמרות ההומוריסטיות של כריסטי אודות יחסים עם בעלה: "ככל שאני מזדקנת, הערך שלי בעיני בעלי הארכיאולוג עולה...!" כך נוכל לומר גם אנחנו, שאם נתחיל להדריך בצורה שבה אגאטה כריסטי כתבה, ערכו של האתר הארכיאולוגי יעלה בעיני המטיילים...

¹ על הדמיון ועל ההבדלים בין עבודת הארכיאולוג לעבודת איש המחלקה לזיהוי פלילי במשטרה כתב הארכיאולוג רוני רייך בספרו "הזמנה לארכיאולוגיה", הוצאת דביר, תל-אביב, 1995, עמ' 93. לא נוכל במסגרת זאת לצטט את דבריו, אך הקורא מוזמן לפנות למקור מעניין זה.

² תערוכה נודדת על "אגאטה כריסטי והמזרח" הוצגה בתחילת 2001 בבאזל שבשווייץ. הכתבה מבוססת בחלקה על הרעיון העולה מתוך תערוכה זו. התערוכה אמורה להיות מוצגת גם בברלין ובלונדון.

אוריאל פינרמן - הכותב מעביר סדנאות מתודיקה למורים ולמדריכים.

הכוהנים לבנו. ברצח במסופוטמיה" מזכירים גיבורי הסיפור את הדמויות של החפירות באור, בהן השתתפו כריסטי ובעלה. עלילת הספר, שמוקדש "לתבריי" הארכיאולוגים בעיראק ובסוריה, מתרחשת באתר ארכיאולוגי.

אולם הקשר בין שני המקצועות אינו מסתכם בשילוב הארכיאולוגיה בעלילות הבלשים של כריסטי אלא בשיטות בחשיבה המשותפות. ניתן לומר שהסופרת בעלת הדמיון הקרימינלי הפורה הבינה שצורות עבודתם של הבלש ושל הארכיאולוג דומות. הרקול פוארו, גיבורה הספרותי של כריסטי, מזדה ב"מוות על הנילוס" שלמד רבות מביקור בחפירה ארכיאולוגית.

מתברר שאגאטה כריסטי ובעלה סר מלווין עסקו אמנם במקצועות שונים אך היכולות שלהם היו דומות.

אליחי עמוס

כתב חידה

ראשונה לראשונות, אשר הוקמה על האדמות המוזכרות בשירו של מלך החיות הגאון.

על אף שתחומה הגיאוגרפי במישור - רגליה תמיד יבשות.

אם תחפוץ לבקר בה - את פניך יקדם שערך של "הידוע".

והיא - "השער" ל"שירו של אימבר".